

„Vidím lepší a schvaluji, ale
horší následuji“.

(Medea)

„Sobě samému je každý nejméně znám.“

(Cicero)

„Člověk je tím, zač jej mají.“

(Schiller)

Úvodem

Humanizace člověka je cílem exaktního úsilí vědce i plodné tvůrčí fantazie umělce. Spisovatel Weiss ve své povídce *V zemi vnuků* léčí různými medikamenty budoucí lidi v charakterových sanatoriích z lenosti, lživosti, závisti, sobectví, kariérismu, zbabělosti, žárlivosti, nacionalismu a jiných atavistických recidiv. G. W. Leibniz, autor pozoruhodných slov o budoucím vědeckém řízení lidské společnosti a jejích lidech, již v 17. století píše: „Místo aby se hádali o různých mravních a politických námětech, řeknou si pouze: sedněme si ke stolu a počítejme!“ Dnes většina začínajících badatelů v oblasti sociologie netrpělivě čeká v početních stanicích na strojovou kvantifikaci z děrnoštítkových či samočinných počítačů, od nichž se čeká spása a jistota v poznání stále se měnícího obrazu světového názoru člověka.

Dotazník jako kontrolní informace a součást zpětné vazby v řízení světónázorové výchovy

Fenomén vědomí mladého člověka nebyl doposud u nás zkoumán v celé šíři a složitosti své existence, vzniku i přeměn. Proto anonymní výpovědi o interiorizovaném světě hodnot mladé generace jsou cennými informacemi. Dotazník jako metoda výzkumu světónázorových postojů je účelným prostředkem rychlého zjišťování výsledného efektu politickovýchovného úsilí politiků, pedagogů, filosofů, ekonomů, masové výchovy a propagandy vůbec. Je výrazem péče a starosti o výsledný efekt řídicích informací, neboť je formou kontrolní informace. Sociologický výzkum

dobře konstruovaným dotazníkem umožňuje politikům, pedagogům, filosofům atd. správněji koncipovat světónázorovou výchovu a analyzovat chyby ve světónázorové výchově. Dotazník tedy patří mezi prvky zpětné vazby ve světónázorové výchově. Světónázorová výchova je doposud jednosměrným proudem informací, není plně řízeným procesem, protože není řízena pomocí informací zpětnou vazbou. Sociologické výzkumy metodami různých typů anonymních dotazníků mohou částečně plnit funkci toku informací zpětnou vazbou v oblastech řízení světónázorových procesů. Dotazník, díky anonymitě, nediktuje lidem, co si mají myslet, ale táže se na to, co si lidé myslí. Proto výzkum pomocí anonymního dotazníku přispívá k objektivizování hodnocení zvláště politických postojů.

Světónázorová výchova je zvláštní druh řízení. Je ovlivňována masovými prostředky komunikace a propagandy, stále se zvyšujícím počtem „příkazů“, usnesení, závěrů diskusí o ní apod. V této oblasti lidské aktivity jsou snad nejvíce održeny řídicí informace od kontrolních informací, a to z mnoha objektivních i subjektivních příčin. Fakt tohoto održení je hlavním pramenem světónázorového formalismu. Řídicí orgány nemají ve světónázorové výchově dostatek informací o výsledném efektu, o osudech řídicích pokynů, opírají se o živelné a neurčité informace.

V marxismu není doposud propracována především problematika světónázorového sebeřízení. Soudíme, vycházejíce z marxistického pojetí člověka jako aktivního subjektu, že podstatou světónázorové výchovy mladé generace, přesněji řečeno podstatou výchovy k vědeckému světovému názoru aktivního subjektu, je *světónázorová autoregulace*. Subjekt lze z určitého hlediska pokládat za protikladnou dialektickou jednotu forem a struktur, za relativně stereotypní kauzální samoregulující se strukturu specifické aktivity. Sub-

jektu je vlastní zvláštní druh a typ sebeřízení, svetonázorové autoregulace, která si „volí“ z vnějších podmínek a přes vnitřní ideální hodnoty člověka postoje, jednání. Svetonázorová autoregulace je především vnitřní aktivní myšlenkovou činností, tvůrčím myšlenkovým pochodem, který nekončí u osvojení určitých pravd, vědomostí, ale neustále je objektivuje v praxi. Tento tvůrčí myšlenkový a praktický proces může být vytvářen jen v systému, v němž se střetává projektovaný vlastní model jednání s protimodely i podobnými modely jiných lidí, v němž dochází k vzájemným korekturám, přejímání i odmítání momentů konsensu. Proto žádná svetonázorová výchova nemůže být jednosměrným proudem informací, pouhým „vstupem“, přímou vazbou od řídicího orgánu k řízenému objektu. Chce-li být efektivní, musí zahrnovat „výstup“, informovanost zpětnou vazbou, která je jedním ze základních principů všech systémů, v nichž probíhají řízené procesy. Soudíme, že v současné době ve svetonázorové výchově může tuto funkci informování zpětnou vazbou do určité míry splňovat technika anonymního dotazníku.

Známe kritéria extrapolace verbálních postojů na neverbální?

„Slova jsou stvořena k tomu, aby skryla pravé smýšlení“, napsal kdysi Talleyrand. V současných našich metodách sociologických průzkumů sílí tendence absolutizovat metodu dotazníku na úkor nutné kombinace procedur a součinnosti s metodami příbuzných disciplín a obecně teoretickými přístupy k předmětu sociologického výzkumu. Všestranné zkoumání objektivní i subjektivní skutečnosti se redukuje na sondování verbálních názorů a postojů. Současně však základní otázky, související se vztahem verbálního chování a praktického jednání ve skutečné situaci, nejsou řešeny. V této situaci jsou problematické interpretace dat dotazníků a extrapolace verbálních postojů na neverbální postoje, chybí-li nám empirické a teoretické důkazy o pozitivním či negativním vlivu verbálních postojů na faktické praktické jednání vůbec a v jednotlivých komponentech světového názoru zvláště. Nedostatek empirických či teore-

tických důkazů o vlivu jakéhokoliv názoru na vlastní jednání je ponejvíce pocíťován v oblasti výzkumu politických a eticko-emocionálních postojů, kdy názorový postoj nejen velmi často je v naprostém rozporu s vlastním jednáním, ale dokonce je vnitřně rozporný v závislosti na tom, zda šetřený jednotlivec jej vztahuje na sebe nebo na jiné. Uvedme příklad. Při přednášce o objektivní a subjektivní stránce morálního kritéria jsme položili v listopadu 1964 116 posluchačům třetího semestru Pedagogické fakulty v Ostravě dvě otázky, zaměřené k určení míry odlišnosti morálního hodnocení v závislosti na tom, zda šetřený subjekt morálně hodnotí sám sebe nebo jiný subjekt. První otázka zněla: „Nedávno vzala Brigitte Bardotová, jsouc oděna v plavkách, do rukou kameru a dala se vyfotografovat. Od firmy, která kameru vyrobila, dostala za tento propagační snímek 12 000 západoněmeckých marek. Je morální či nemorální — podle vašich představ —, že za reklamu berou filmové herečky 12 000 až 30 000 západoněmeckých marek?“ Ze 116 posluchačů 38 uvedlo „je to morální“, 77 uvedlo „není to morální“, jeden uvedl, že neví. Druhá otázka zněla: „Kdybyste byl(a) Brigittou Bardotovou, vzal(a) byste za uvedený snímek 12 000 západoněmeckých marek?“ „Ano,“ odpovědělo 81 posluchačů, 34 uvedlo „ne“, jeden neodpověděl. Z tohoto — i když problematického — příkladu je zřejmé, že přes dvě třetiny šetřených by pravděpodobně peníze vzalo. Ptáme se tedy, jaká je síla vlivu prvního názorového postoje v odpovědích na druhou otázku?

Rozpornost ve výpovědích šetřených subjektů je již ve „verbálním chování“. Daleko větší rozpornost je možno nalézt mezi „slovy a činy“ v určité vyhraněné situaci. Uvedme příklad z výzkumu budoucích rekrutů v NSR. V roce 1957 27 % tázaných prohlašuje, že by se snažili vyhnout vojenské službě. 9 % ji dokonce odmítá za všech okolností. V tomto roce 1957 odmítlo v NSR nastoupit základní vojenskou službu se zbraní jen 0,3 % povolanců.¹ Příklad ukazuje, jak „institucionální faktor“ silně ovlivňuje jednání člověka, které je zcela protichůdné obsahu verbálního chování.

Položíme-li si otázku, v jaké míře ur-

¹ Sborník *Sociologie a armáda*, Praha, VPA 1965, str. 156.

čuje slovní vyjádření (verbální postoj) charakter jednání, zda nulové, částečné nebo zcela, zjišťujeme, že na poli naší sociologie nemáme v tomto směru doposud prakticky žádné pokusy ani analýzy, což je vážným metodologickým nedostatkem. Bez rozřešení tohoto problému nemůžeme zcela odpovědně zobecňovat výsledky našeho dotazníkového šetření. V tomto směru můžeme značně, aniž si to uvědomujeme, podléhat subjektivnímu apriorismu v závěrečných soudech a hodnoceních, neboť nám chybí základní kritéria i znalost „převodních parametrů“ změny a přecházení složky názorové v jednání. Zkoumání vztahu mezi verbálními a neverbálními postoji je činností nutně spjatou s interpretací dat zjištěných dotazníkem. Neznáme-li sílu tohoto vlivu, nemůžeme příliš extrapolovat výsledky z výzkumu verbálního chování na skutečné jednání. Tuto otázku musela např. řešit sociologie amerického vojáka za druhé světové války, chtěla-li vůbec získat přesnější představy a předpovědi o skutečném jednání amerického vojáka v boji. Američtí sociologové a psychologové zkoumali určité verbální názory amerických vojáků (názory na fyzickou kondici, názory na sebe sama v bojových podmínkách, na sebe jako velitele v boji, na míru výcviku) a pak je srovnávali s jednáním v bojových situacích. Ukázalo se, že šetřené roty (celkem šetřeno 142 rot, tj. 12 295 vojáků), které měly před bojem verbální postoje nepříznivé pro boj (špatná fyzická připravenost, strach atd.), měly nebojové ztráty (počet vyrazených vojáků z boje z jiných důvodů než je zranění) o 35–62 % vyšší, než byl průměr.

Vidíme již z oblasti protikladných verbálních postojů, že verbální hodnocení nestačí pro určení vlastního jednání, které má pravděpodobnostní charakter. Subjektivní kritérium hodnot se kříží s jinými kritérii, není konečným výsledkem, nevysvětluje subjekt, neboť subjekt není jen vlastní sebestavbou, neurčuje si sám kvalitu svého jednání, které vždy vychází z mnoha možných variací různých situací a podmínek. Subjekt není abstraktním subjektem, který by sám sobě diktoval, co si má myslet, jaký má zaujmout postoj a podobně. Rozhodnutí o určitém svém jednání činí subjekt nejen vůči sobě a pro sebe, ale i vůči jiným. Reálné jednání

musí počítat s jednáním jiných jako soupeřů. Každá situace je více či méně konfliktní, stanoví objektivní normy, které subjekt při volbě forem a obsahu jednání musí respektovat. Proto rozhodování subjektu o jeho jednání počítá s protipatřným praxe. Subjekt v rozhodování jako účelové a cílové kalkulaci o sebevzdání nebo sebeškození určitým jednáním není plně autentickým subjektem. Rozpor mezi slovy a činy, mezi verbálním a skutečným chováním je dán dialektikou objektivace subjektu, neboť vztah subjektu a objektu je také vztahem rozporu. Proto subjekt má strach z praxe. V ní se subjekt potvrzuje nebo ruší. Protože jsou zde dány obě protikladné možnosti, je rozhodující volba subjektu v tom, do jaké míry ztotožní své verbální chování se skutečným jednáním. Dotazníkem musíme tedy zjišťovat nejen to, co si mladí lidé myslí, ale i to, do jaké míry budou jednat podle toho, co si myslí. Proč právě tento moment je nejdůležitější při výzkumu světového názoru mladého člověka? Mladí je totiž velmi rozporuplné, jeho světový názor sebestavba není dokončena, jeho systém hodnot, kritérií, etických norem a principů se krystalizuje, je procesový a nikoli ukončený.

Rozhodování subjektu, volba jednání je ovlivňována složitým působením mnoha faktorů biogenních, sociogenních a psychogenních. Konstruktor dotazníku sondujícího světový názor mladého člověka nemůže abstrahovat od biofyzilogických rysů mladého člověka. Gnoseologická uzavřenost historického materialismu vůči biologickým a psychologickým vědám a uzavřenost těchto věd vůči historickému materialismu je základní překážkou stavby dotazníku, který by sondařoval determinaci názorů a rozhodování člověka určitými biotypy a psychotypy mladých lidí.

Světový názor je složitý rozhodovací, myšlenkový, biopsychický a volní proces, který lze velmi obtížně zkoumat technikou dotazníku. Lze tento proces myšlení a jednání rozložit do řetězců návazných dílčích činností, které můžeme očíslovat, symbolizovat, kódovat, vyhodnocovat? Lze jej převést do matematických, deterministických a pravděpodobnostních modelů, z nichž konstrukce dotazníku musí vycházet, má-li každá dotazníková metoda verifikační funkci? To jsou obtížné otáz-

ky, na které musíme dát odpověď, a to dříve, než se zaplaví veřejnost mořem anket a dotazníků. Mnozí dnešní konstruktéři dotazníků jsou „mechaniční sklada-telé“ a vykraďači různých otázek z ještě různých dotazníků. Dvorní učenec ve Florencii Galileo Galilei již před čtyřmi staletími zdůraznil, že umět se tázat je těžší než odpovídat. Génieus se rodí jako geniální tazatel, génieus v každém objeviteli formuluje otázku a jen talent odpovídá. Tato pravda by měla platit jako zá-sada především v sociologickém výzkumu.

Tážeme se mladého člověka správně? To je kardinální otázka. Netážeme-li se správně, pak odpovědi nemají poznávací hodnotu.

Je mladý člověk tím, čím je?

Je zřejmé, že poznávání mladého člověka nemůže být zúženo jen na jeden „socio-logický kanál informací“. Mimo jiné také proto, že se neubráníme určitým skeptickým myšlenkám, zkoumáme-li mladého člověka v jeho celistvosti pomocí dotaz-níků a anket, máme-li před sebou jeho odpovědi, veselé, se smyslem pro humor, otevřené, nebojácné, vynalézavé, tempe-ramentní, ale také málomluvné, lenivé, lhostejné, recesivní, výstřední, vulgární a jiné. Vysoký index důvěry v odpovědi mladých lidí nemůže v nás plně utlumit onen stín pochybnosti, jehož se nemůže zbavit nikdo, kdo jednou slyšel nebo četl výrok antické Medey: „Vidím lepší a schvaluji, ale horší následuji.“ Sociologic-ké metody nemohou plně stavět na tom, že představa mladého člověka je totožná s jeho konkrétním rozhodováním a jed-náním. Odpovědi šetřených jednotlivců mohou totiž být i špatnou informací o sobě, špatnou diagnózou sebe sama; může tedy sociolog sbírat názory „neodborníků“ v poznávání sebe sama, špatných znaleců sebe sama? Co z toho vzejde, sbíráme-li špatné informace o sobě, je konečnou známá otázka George Gallupa.

V odpovědích šetřených jednotlivců je mnoho „špatné informace o sobě“, mnoho předsudků a mylných názorů. Už Cicero ve starém Římě prohlásil, že sobě samému je každý nejméně znám. Sociolog je si vědom určitého subjektivního zkresení

ve výpovědi, proto je nezdravé propad-nout anketománii.

Na mezinárodní konferenci o mládeži v Grenoblu (23. srpna—1. září 1964), kriticky rozebral míru hodnoty výzkumů, opírajících se o výpovědi mladých lidí v dotazníku, ředitel Pedagogického ústa-vu Varšavské university Bohdan Suchodolski.²

B. Suchodolski kriticky posuzuje vý-chozí apriorní teze badatelů, kteří důvě-rlivě vycházejí z odpovědí mladých lidí v anketách, dotaznících apod. Mezi tato neoprávněná metodologická východiska podle B. Suchodolského patří 1. předpo-klad, že mladí lidé znají o sobě pravdu; 2. předpoklad, že mladí hovoří upřímně. Prof. Suchodolski ze stanoviska pedagoga k prvnímu předpokladu poznamenává, že mladí lidé nevědí jasně, jací jsou, neboť znát sebe sama je krajně obtížné: „Pokud jsme v plné aktivitě, ... pokud máme možnost dostat se do nových situací — dovídáme se neustále, co jsme.“³ Tedy je zřejmé, že sami sebe stále poznáváme, že jsme poznání sebe sama neukončili. B. Suchodolski právem namítá, že badatelé přeceňují hodnotu sebepoznání a verbál-ního vyjádření, nepřihlížejí k dalšímu vý-voji člověka, což je zvláště nesprávné při výzkumu mladého člověka. Koncepce iden-tifikace člověka s jeho aktuálními vlast-nostmi je falešná. Pravdivá by byla teh-dy, kdyby byla s to říci, jakými se lidé stávají, ne jakými jsou. Filosoficky řeče-no, jsem to, čím se stávám. Podle Sucho-dolského člověk není ve skutečnosti tak-ový, jaký je, ale jakým se stává. V této tezi vidí rozpor stanoviska sociologa, kte-rý chce vědět, jací lidé jsou, kdežto peda-gog, který vyučuje a vede, chce vědět, jací by lidé mohli být. Aktuální stav má pro pedagoga význam jen jako souhrn hnacích sil.

B. Suchodolski zcela sympaticky kriti-zuje pojetí skutečnosti jako souhrnu myš-lenek a charakteristických rysů, plodně nazírá na vývoj osobnosti. „Řekne-li se nám, že musíme znát mladé lidi, abychom je mohli vychovávat, odpovídáme: je tře-ba mladé lidi vychovávat, abychom je poznali...“⁴

Názory Suchodolského jsou cenné pře-devším tím, že umožňují kriticky analy-

² Viz jeho úvodní projev v bulletinu sociologické skupiny ÚV ČSM, č. 1, květen 1965.

³ Citovaný text, str. 3.

⁴ Citovaný bulletin sociologické skupiny ÚV ČSM, str. 6.

zovazet metodu dotazniku, která může bez-
sporu prispevat k objektivizovani hodno-
ceni zkoumanych spolecenskych jevu, ale
ktera muze byt take „exaktnim“ zdrojem
subjektivizace a mystifikace.

Konstrukter dotazniku, sondujiciho sve-
tovy nazor mladeho cloveka, nemuze od-
hlizet od faktu, zda setreny si uvedomuje
svou dimenzi budoucnosti, zda tuto bu-
doucnost vkomponovava do pritomnosti
jako urciti projekt sveho budouciho zm-
neneho ja. Sociolog zkoumajici svetovy
nazor mladeho cloveka sleduje nejen sou-
casny obraz tohoto svetoveho nazoru,
obraz mladeho cloveka, který není jen
tim, cim je, ale je i tim, cim není, cim už
nebo jeste není. Sociolog svetoveho na-
zoru mladeze musi zkoumat, do jaké míry
mlady clovek chce byt necim jinym nez
je, do jaké míry se stava jinym, chce byt
tim, cim jeste není, a nechce byt, cim
pravě je. Sociolog musi tedy stav svet-
oveho nazoru prevadet do otazek dotaz-
niku jako procesovy moment.

Dotaznik jako „učebnice“, jako zakódo- vaná teorie

Pouzivame-li dotaznikove metody pri pr-
zkumu politickych, etickych, ateistickych
a jinych nazoru, lze stezí získat uprimne
a hodnotne odpovedi o vnitřnim, interio-
rizovanem světe politickych, etickych a
jinych hodnot, konstruujeme-li dotaznik
jen k účelům sondování stavu. Dotaznik
svou stavbou, formulacemi otazek musi
motivovat myšlení, hodnocení, uvědomění,
musi vyvolat myšlenkovy aktivismus sub-
jektu, aby jeho politické, filosofické, etic-
ké, ateistické a jiné postoje mohly být v-
bec sondovány. Šetreny subjekt musi byt
konstrukci dotazniku „donucen“ kriticky
si osvojovat skutečnost sveho ja, jeho sou-
vztaznost, hledat správná kritéria výpo-
vedi o sobě i o jiných či jiném, atd. Karel
Marx v minulém století projektoval roz-
sáhlou dotaznikovou anketu o postavení
dělnické třídy ve Francii. Tato akce měla
shromáždit faktické informace o situaci
dělnické třídy (bylo rozesláno 25 000 do-
tazniků), měla „přinutit“ dělnickou třídu
pochopit na základě poznání své pracovní
a životní poměry, hledat sílu k řešení
úkolů své emancipace, „vzbudit“ vůli
skoncovat s tímto stavem. Cílem dotazní-
kového šetření nebylo jen co nejpřesnější

poznání skutečného stavu, ale i pomoc
v sebeuvědomování. Marxův dotaznik
představoval jakousi kostru učebnice so-
cialismu, včetně bloku otazek k formám
boje proti kapitalismu.⁵ Současné stavby
sociologických dotazníků mají jen funkci
poznávací, nejsou „učebnici“ toho, co
zkoumají, ba naopak, chtějí teprve „učeb-
nici“ toho, co zkoumají, na základě získa-
ných empirických faktů vytvořit. Každou
„učebnici“ a jakýkoli systém poznatků je
třeba stavět nejen na empirických faktech,
ale také na teorii. Při výzkumu politických
postojů nelze zkoumat jen politické posto-
je, ale je také třeba postojem navozovat pro-
středky, kterými děláme výzkum. Dotaznik
nemůže tedy konstruovat empirik, neboť
dotaznik jako metoda poznání svetoveho
nazoru je záležitostí především teorie. Tu-
to teoretičnost dotazniku je vidět tehdy,
je-li dotaznik „učebnicí“ a vzbuzuje-li u
šetreného zájem a vůli angažovat se prak-
ticky, ne pouze mechanicky odpovídat.
I projekt dotazniku je vlastně úsilím o ve-
rifikaci určitého modelu, kategoriálního
systému, teorie, která se nevztahuje bez-
prostředně k „empirické skutečnosti“, ne-
ní jen zobecňováním faktů, ale je auto-
nomní, neboť dimenze faktů je nekonečná.

Kvantifikace jako gnoseologická nivelizace a znehodnocení originality a subjektivity v odpovědích

Dotaznik jako techniku výzkumu pokládá-
me za složitý sociolingvistický problém.
Ponecháváme stranou mnohé skutečnosti
související s faktem, že konstrukter dotaz-
niku je do určité míry ve způsobu for-
mulace otazek odcizen od každodenní řeči
šetrených jednotlivců, že se od nich liší
pojmovou soustavou i obsahem pojmů;
dále s faktem, že komplementárnost in-
formací šetrených o sobě poskytuje po-
znatky o vlastnostech, které šetření mají,
nikoliv o těch, které mohou mít, a s fak-
tem, že neexistují empirické eticko-filo-
sofické vyšetřovací metody svetoveho ná-
zoru, které by poskytlly oporu pro formu-
lování sociologických pracovních hypotéz,
atd. Chceme jen zdůraznit, že za této si-
tuace může určitá stavba sociologického
dotazniku sondujícího svetový nazor mla-
dého cloveka poskytnout zkreslené infor-
mace o mladé generaci jako nivelizované
generaci v oblasti svetoveho nazoru.

⁵ Viz o tom I. Dubská, *Dělnická anketa Karla Marxe*, Filosofický časopis, roč. 1957, č. 4.

Za naprosto nevhodnou pro výzkum světonázorových postojů pokládáme takovou stavbu dotazníku, která je kompozitem jen uzavřených otázek. Dát možnost „volného vyprávění“, volných odpovědí je základním předpokladem pro hodnocení intenzity průzkumu. Volné odpovědi zachycují situační originalitu, variabilitu situací, pluralitu chápání otázek, rovinu inteligence, stupeň schopnosti verbálně komunikovat. Předtištěné odpovědi jsou určitou „masovou“ gnoseologickou devalvací, nivelizují originalnost. „Volné vyprávění“ jako odpověď zachycuje přesnější míru pravdivosti verbálního chování a zvyšuje validitu závěrů z kvantifikace postojů šetřených jednotlivců. Odpověď „volným vyprávěním“ může být ovšem značně zkreslena v závislosti na schopnosti tázaného „verbálně komunikovat“ s konstruktérem dotazníku.

Volné odpovědi mají své stinné stránky. Mají však mnoho předností ve srovnání s předtištěnými odpověďmi, které jsou obvykle koncipovány na předpokladu sémantické totožnosti pojmů, z nichž se komponují otázky. Ve volných odpovědích se pojmy definují z hlediska jejich funkce a fungování, v nichž tázaný s nimi přijde do styku.

Dotazníky, které chtějí sondovat politické, filosofické, psychologické, ateistické či náboženské formy vědomí a v nichž se cíl výzkumu převádí, „předkládá“, „vkomponovává“ jen do uzavřených otázek, pokládáme za nedokonalé a konstrukčně vadné. Otevřená otázka umožňuje „volnější“ projev bez sevření do dvou či několika možností, symbolizuje tázanému, že je tázan na něco, co nelze kvantifikovat. Je opakem extenzivního přístupu, nevylučuje krajní polohy, ale umožňuje jejich kontinuitu s normální polohou, která se vyskytuje nejčastěji. Vyžaduje introspekci, tázaný je nucen pozorovat ve dvou různých zorných polích, přičemž kritické sebepozorování vede i ke kritickému pozorování jiných, pozorovací chyby respondenta jsou menší, protože jsou „uvědomělejší“. Otevřená otázka je formou kontroly údajů o rozložení četností odpovědí, ilustruje paradox, kdy kvantitativní „ano“ je svou kvalitou a obsahem „ne“, ilustruje dále stupeň, míru „ano“ a „ne“, jejich polaritu i vzájemný přechod, atd. „Volné vyprávění“ je nejlepší polytomickou od-

povědí, je nejvhodnější předtištěnou kafeťeríí, protože není vůbec předtištěna.

Volné otázky jsou však při praktickém výzkumu velmi problematické, nemají-li respondenti zájem o sondované otázky, jsou-li unaveni. Nevýhodou volných otázek je obtížná klasifikační analýza, jejich kvantifikace, neboť mají nestejnou gnoseologickou hodnotu, často nesrovnatelnou, nezařaditelnou. Jejich neekvivalenčnost není převeditelná na registrující ekvivalentní jednotu, atd.

Proto soudíme, že pro výzkum světonázorových postojů dotazníkem je zásadně nutná kombinace kvalitativních a kvantitativních informací, kombinace „volného vyprávění“ s uzavřenými otázkami. Soudíme, že každá alternativní předtištěná odpověď musí být verifikována volnou otázkou anebo širší kafeťeríí, „číslnou stupnicí“, aby bylo možno vyhodnotit intenzitu postoje. Soudíme, že největší předností otevřených otázek při výzkumu světového názoru mladé generace je možnost odkrýt fakt, že subjekt je velmi málo obeznán se svým vnitřním světem, je překvapen obtížností referovat o sobě, když se tak snadno „referuje“ o jiných, poznává složitost poznání vlastního já, poznání, v němž máje vědomí zkoumá moje vědomí, kdy já je předmětem „rozboru“, objektem pozorování a hodnocení samého. Čím hlubší je tento pohled na sebe sama, tím více je odhalována iluze o snadnosti jednání, neužitečnosti světonázorových norem, filosofie, etiky, politiky atd.

S problémem nedoceňování volných odpovědí v současné stavbě dotazníků souvisí i velmi nevhodná formální úprava dotazníků, která zvláště bije do očí, chce-li zkoumat ve vědomí mládeže intenzitu některých světonázorových norem. Na každém dotazníku je vidět, že slouží především úkolům výzkumu a nerespektuje dostatečně osobnost šetřeného. Na povrchu každého dotazníku je les čísel, kódů, čtverečků, sloupců, čar, prostorů, což vše působí chaoticky. To je základní překážka, kterou mezi sebe a šetřeného jednotlivce postavil konstruktér dotazníku. Má-li šetřený odpovídat, musí mít především pocit, že odpovídá jako jednotlivé neopakovatelné individuum, mimo jiné také hlavně pro sebe a sám sobě. Je-li dotazník hustě zalesněn čísly, těžko se respondent orientuje v ploše, je stále ve

střehu, aby neudělal chybu v něčem, co vůbec nesouvisí s jeho odpovědí, ale co snižuje hlavně psychologickou hodnotu této odpovědi. Les čísel je zábranou v dialogu tázaného s jeho já i s konstruktérem dotazníku. Autor dotazníku instruuje šetřeného jednotlivce, kam má zanést své „niveleizované“ ano či ne, sondovaný vidí, jak se jeho „ano“ znehodnocuje či demokratizuje, je-li položeno rovno číslu jedna, jak je stírána jeho originalita, jak bude záviset jen na kvantitě odpovědi a nikoliv na kvalitě. Co na takovém „ano“ či „ne“ záleží, táže se šetřený sám sebe. Tato reakce vede k nehlubokému vyplňování a volbě. Jestliže ovšem konstruujeme dotazník tak, že prokládáme uzavřené otázky otevřenými, částečně odstraňujeme reakci šetřeného, který se poněkud skepticky staví ke „kroužkování“ čísla odpovědi jako vlastní odpovědi.

Soudíme, že při výzkumu „subjektivitu“ subjektu se nemají tisknout dotazníky, v nichž les čísel je zábranou v komunikování šetřeného subjektu se sebou samým i s autorem dotazníku. Čísla a kódy, manifestující potřeby vstupu do děrnostitkových či samočinných počítačů, činí z dotazníku nepřívětivý formulář, v němž především mám za úkol zkontrolovat úplnost údajů, sledovat, abych nepřehlédl nějakou informující poznámku, atd. Může se sondovaný vůbec soustředit na hlubší volbu? Veškeré složité operace s dotazníkem činí pro tázaného obtížnějším dát úplnou a adekvátní odpověď, promýšlet fakta v jejich vztahu k něčemu, co je opakem faktů, k podstatě. Význam a hodnota odpovědi jsou „demokratií čísel“ snižovány, protože snad každý šetřený ví, že matematická statistika není vědou o významech a hodnotách.

Podoba, tvárnost, vzhled formulářů, dotazníků je velmi důležitou stránkou výzkumu světonázorových postojů, v nichž nejde jen o kvantifikaci, o skalarizaci, sumaci četností jednotek či dvojek, ale i o kvalitu, původnost, neopakovatelnost individuální originality, a podobně.

Závěrem těchto několika poznámek ke stavbě dotazníků pro výzkum světonázorových postojů ještě jednu poznámku k tzv. globálním otázkám, bez nichž se

v sociologii světového názoru za daného stavu studia těchto otázek vůbec neobejdeme. Globální otázky jsou v příručkách sociologických výzkumů většinou posuzovány jako nevhodné.⁶ Globální, „neurčité“ otázky je nutno volit zvláště při sondování sociálně psychologických názorů. Nedomníváme se, že tyto globální otázky jsou zcela nevhodné, neboť mnohé názory člověka jsou globální, neurčité, nekonkrétní. Jsou takové, a jako takové jsou tyto „neurčité“ názory jako určité normy a stavy zcela „určité“, „konkrétně“ pocíťovány, neboť jsou určitou „globální“, „neurčitou“ světonázorovou skutečností. Jsou to určité celkové stavy, nálady, názory se silnými iracionálními prvky, s určitým volním zaměřením, které jsou sotva vždy „racionálně“ analyzovatelné a převaditelné do naprosto nesugestivních, jednoznačných a neglobálních otázek. Z odpovědí na globální otázky můžeme soudit o určitém světonázorovém ladění a orientaci, o určité „světonázorové syntéze“, o typu myšlení, citění a volního jednání. Běží zde samozřejmě o závěry, které jsou spíše pracovními hypotézami pro další průzkumy a výzkumy. Avšak tyto závěry si musíme opatřit, abychom mohli vypracovat určitou obecnou typologii globálních názorů a postojů a na základě této globální typologie sondovat „neglobální“ postoje, představy a pocity. Při těchto globálních otázkách lze jistě volit předtěstěné polytomické a nikoli dichotomické odpovědi.

Je subjekt jako jedinečná kvalita kvantifikovatelný?

„Hlasy se mají cenit, ne počítat,“ napsal známý německý básník. Subjekt jako hodnota ve své ontologické podstatě není absolutně „měřitelný“ a srovnatelný. Žádný subjekt není absolutně stejnorodý s jiným, matematicky neosobní, kvantifikovatelný. Proto žádná statistická sumace neodráží plně světonázorovou spojitost lidských individuů, neboť lidé si nejsou absolutně rovni sociálně, kulturně, vědomostmi. Neexistuje sociální kvantitativní atomismus.⁷ Na tomto místě chceme ještě jednou zdůraznit následující fakta. Sociologickými

⁶ Viz např. V. Lamser, *Základy sociologického výzkumu*, Praha, Svoboda 1966, str. 104.

⁷ J. L. Fischer ve svých *Třech stupních* (Blansko 1947) a posledně ve své stati *K sociologii*

mládeže (ve sborníku *Aktuální problémy sociologie mládeže*, Sociologické akademie, Ostrava 1965) zdůrazňuje nebezpečí „magie čísel, jakoby byla kvintesencí vši vědeckosti...“ (tamtéž, str. 6).

výzkumy ani zdaleka plně nevystihneme realnost subjektů, subjektivnost subjektu, která není dostatečně přístupná našemu předmětnému zkoumání. Některé nejniternější představy, postoje, zkušenosti, které lze zkoumat do určité míry introspekci, se nám nestávají zřejmým předmětem zkoumání, poněvadž se často vůbec neobjektivují. Nemůžeme-li je zpravidla pozorovat jako „projev“, jako objektivaci, znamená to, že subjekt nemůže být objektem sociologického zkoumání. Subjekt není totiž nekonečné kontinuum, nekonečná mnohost nepředmětného a neobjektivovaného dění. Jeho základní zkušenosti jsou předmětného charakteru, jeho já je spjata s konkrétní skutečností, já nelze vyjmout ze sociální gravitace, ze sociálního kontextu. Sociologie není s to podat totální fotografii, celistvý snímek subjektu, který se dá portrétovat ve své vnitřní dimenzi jen z velmi nesnadno přístupných stran. Neboť každý subjekt je něco jedinečného, individuálně originálního, radikálně neanonymního, subjekt i v „masové společnosti“ obsahuje pól desanonymního, intimního, privátního atd., a to zvláště ve svém „reflexivním já“. Směřuje-li vědecké poznání především k adekvátnímu poznání, pak se ve své analytické části nemůže vyhnout konkrétní existenci subjektu jako originální totality myšlení, citění a vůle, totality mimo jiné neopakovatelné a jedinečné. Proto z této totality nemůžeme v abstrakci v nejvyšší míře vydělit všechny vztahy, neboť tato totalita je kvalitativně nekonečností, která své „vnitřní děje“ plně neobjektivuje, ani není často schopna své vnitřní dění formulovat v odpovědích na volné otázky sociologa. Vztahy subjektu k sobě samému nejsou vždy „praktické vztahy“, předmětné, funkcionální. Je-li subjekt (osobnost) také kvalitativní „substancí“, není a nemůže být matematickou jednotkou stejnou jako každá jiná v určitém kvantitativním celku. Jestliže tedy subjekt má kvalitativní určení, je také celkem sám o sobě, jeho vztahy nelze plně převést na kvanta a upravit si je tak pro matematické vyjádření. Subjekt i ve své objektivaci není plně matematicky „manipulovatelný“, neboť je specializovaný tvor jako jedinečná individualita. Konstruovat takové otázky, které by postihly tuto di-

menzi subjektu, je značně obtížné, ne-li vůbec nemožné. Profesor Suchodolski na tento fakt upozorňuje: „Snažíce se objevit autentický život, jehož exteriorizovaný život je jen vyjádřením jeho formy a někdy jeho protikladem, bereme na sebe úkol plný obtíží a rizika.“⁸

B. Suchodolski diferencuje a odděluje člověka „vnitřně opravdového“ a člověka skutečného. Podle Suchodolského člověk skutečný je v podstatě jen zvnější člověk, člověk jednající.

Seberealizace člověka je jednotkou vědomí i objektivací vědomí. Stěží lze odpovědět na otázku, co je vnitřně „opravdový člověk“ na rozdíl od „člověka skutečného“, chápeme-li skutečného člověka jen jako jednajícího člověka a „vnitřně opravdového člověka“ jako člověka majícího jen názory. Takové abstrakce se musíme vzdát. Polarita „krásné duše“ (jogín) a „komisaře“ je extrémní kategoriální polaritou, skutečný člověk osciluje mezi těmito póly, ale není abstraktní jednotou jejich nejkrasnějších pólů.

Při řešení této otázky je nutno vzít v úvahu, že „individua vždy a za všech okolností vycházela ze sebe“, nejsou jedinečná, navazují určité vztahy, nejsou čistá já. Exteriorizace jako vznik „skutečného člověka“ z člověka „vnitřně opravdového“ není tedy jen záležitostí individua. Individuum je v sociální vazbě na systém institucí, systém moci, na vztahy makrosvěta, v rámci vztahů systému se individuum zvnější, zpředměťuje, politicky jedná. Tyto vztahy lze kvantifikovat a měřit.

Obtížnost interpretace dotazníkového průzkumu

Dimenze faktů, které si dotazníkem opatřujeme, je nekonečná. Obecnou světonázorovou charakteristiku šetřených jednotlivců nemůžeme získat v dostačující míře z dotazníku jako zdroje určité informace. Například z odpovědi na otázku „Je naše mládež skeptická či optimistická?“ při uzavřené otázce: 1. skeptická, 2. optimistická, nelze soudit, že většina mládeže je skeptická nebo optimistická, neboť adjektivní určení skeptický či optimistický musí být postaveno do konfrontace s dalšími charakterizačními určeními, abychom

⁸ Citovaný text, str. 5.

poznali míru dominantnosti skepse či optimismu v řadě dalších charakteristických rysů. Musíme mít stále na zřeteli, že celková světónázorová charakteristika nemůže být redukována na dvě polaritní adjektiva, ale je celkem mnoho rysů a podstatných znaků, které se liší svou mírou platnosti, adekvátnosti a obecnosti. I relativně nejširší světónázorová charakteristika je syntézou, která obsahuje redukcí; proto čím širší je rozsah světónázorového určení, tím méně trpí toto světónázorové určení redukcí a tím více je aproximativní.

Sociologický výzkum pomocí dotazníkové metody nemůže být interpretován plně, je-li proveden jen jednou, neboť chybí určitá základna pro srovnání. Opakování tohoto šetření je předpokladem adekvátnější interpretace, určení intenzity postojů, směru vývoje názorů, atd.

Závěry ze získaných kvantitativních hodnot nemohou být absolutní, neboť sumace individuálních názorů není vždy názorem „masy“. Je zřejmé, že při určitých konfliktních situacích „aktivní elita“, „skupina“ anebo i agresivnější vrstva může zhodnotit nebo znehodnotit chování lidí méně aktivních, méně agresivních anebo lhostejných.

Na odpovědi v uzavřených otázkách (redukce odpovědi trpí apriorismem) lze nahlížet jako na určité „volební výsledky“. Je-li mínění, rozhodnutí, nazírání vykrystalizováno, jsou kategorické neboli dichotomické otázky (ano, ne) vhodné, postojové stupnice lze zredukovat. Nejsou-li však názory vyhraněny, musí být škála postojů dostatečně diferencována, neboť komplikované mínění a názory šetřených nelze sondovat formou referenda, plebiscitu a cestou „voleb“. Každé ano při nevykrystalizovaném mínění obsahuje určitou míru ne, někdy ano je vlastně ne, což bychom mohli ilustrovat na mnoha příkladech.

Není-li zjištěna informovanost šetřených jednotlivců, vnucujeme jim předtíštěnými otázkami určité postoje, nemůžeme zjistit intenzitu názorů, nezachycujeme doprovodné chování apod. Lze říci, že při výzkumu postojů některé předtíštěné odpovědi v dotazníku vnucují postoje, zjednodušují volbu tázaného, ulehčují mu tuto volbu, neboť nemusí formulovat odpověď sám. Při výzkumu postojů je v pod-

statě nutno pokládat dotazník s předtíštěnými odpověďmi za metodu verifikační, odhlížející od konkrétní určitosti názorů a zachycující nikoliv skutečné slovní projevy, mínění, ale pouze projevy souhlasu a nesouhlasu s jedním ze dvou nebo více předložených názorů.

Výpovědi šetřených jednotlivců o sobě nejsou plnou informací o těchto jednotlivcích, neboť se v nich přiznává, co je, působí a je vnímáno. Nepřiznává se mnohé, co je, působí, ale není vnímáno. Výpověď mladé generace o sobě je jen informace o tom, co si mladá generace uvědomuje. Proto sociolog při vyvozování závěrů nesmí ztratit s očí, že existují i další toky informací a cesty zjišťování toho, co působí na mládež, aniž si je mládež vědoma působení těchto činitelů. Nejsou-li výpovědi o sobě plnou informací o sobě, je zřejmé, že logika sociologického zobecňování, stojící na tzv. důkazu „ex consensu gentium“, se deformuje logikou tohoto důkazu. Žádný názor nebo přesvědčení, byť sebevíce rozšířené, jako např. přesvědčení o zemské gravitaci, nemají váhu samy od sebe, nemají kritéria pravdy v sobě. Názor velmi univerzální (souhlasné mínění) nemusí být pravdivý, může ukazovat na všeobecné „mýlení se“, nesprávné poznání, hodnocení. Pravda se netvoří jen souhlasem většiny — to by znamenalo, že k důkazu sociologicky pravdivého závěru stačí subjektivní kritéria. Omyl se nikdy nestává pravdou, i když jej sdílí mnoho lidí. Souhlas většiny není proto dostačujícím kritériem sociologické pravdy o existenci určitého jevu. Proto se nedá plně věřit např. výpovědím vysokoškoláků, vypovídají-li o sobě převážně jako o subjektech apolitických a zároveň optimistických, apod. Především proto, že sbíráme a třídíme názory o sobě u těch, kteří nejsou v diagnóze sebe sama „odborníci“. Dále také proto, že každý šetřený subjekt si o sobě vytváří obraz proměnlivý, tedy jeho obraz o sobě je neukončený, nedořešený, procesový. I když vypovídá subjektivně upřímně a pravdivě, jeho výpověď je problematickou informací. Strojová kvantifikace postojů nám dává obraz o stavu, nikoli o procesovém proměnlivém obrazu o sobě samém.

Sociolog, který chce z dotazníku poznat „člověka vcelku“, je maximalista. Mladý

člověk nemůže být vysvětlen jednoduchými formulami sociologie, neboť je složitou bytostí. Každá stránka této bytosti je předmětem samostatné vědy, která ji exaktně analyzuje. Proto je nesprávná izolace sociologických výzkumů od společenských teoretických i empirických psychologických věd, od biologie atd.

Sociologické určení člověka je privilegování určitých aspektů. Člověk charakterizovaný kategoriemi sociologie je redukován do sítě sociologických kategorií, do sítě, v níž chybí dimenze etická, filosoficko-antropologická, biopsychická, fyziologická atd. Proto je nutno docenit analýzu objektivních činitelů ekonomických, sociálních, kulturních atd. a jejich vliv na subjektivní názory, neboť obecná historie je vkomponována do vědomí jednotlivce, jeho ideje, názory neexistují bez vazby na veřejné mínění, apod. Obsáhnout v totalitě určení mladého člověka, to je problém syntézy a integrace poznatků o něm ve všech vědách, které ho mohou jednostranně biologizovat, ekonomizovat, iracionalizovat atd. Ale kromě toho je to i problém interpretace mladého člověka v jeho rozporném pohybu, v němž každá etapa jeho vývoje má mnoho tendencí, z nichž si mladý člověk vybírá, neztotožňuje se se všemi, projektuje nové atd. Proto sociologický obraz mladého člověka nemůže být ztuhlý, ale spíše musí směřovat k hledání neoptimálnější varianty, modelu. Ne statičnost, ale dynamičnost musí být obsažena v obraze o mládeži, neboť zkušenost mladého člověka je neuzavřená. Může se vyvinout ke kvalitativně jiné zkušenosti. Každé sociologické zobecnění je tedy omezeno a nemůže být zcela spolehlivým základem pro prognózu o budoucím světě dospělých z tohoto světa mladých. Z toho vyplývá relativita našeho sociologického určení.

Při analýze kvantitativních dat dotazníkového šetření je nutno se vyhnout nebezpečí krajního matematického formalismu. Počítač nesmí diktovat rozum sociologovi, neboť počítač není „absolutním pořádkajícím rozumem“. Informace z dotazníků nedostačují. Vše, co víme o mládeži, není nám sděleno mládeží. Data o světovém názoru mládeže nám nemůže sdělit jen mládež. Mládež není jen „bytí od sebe“, ale i bytí „odjinud“.⁹ Proto jsou pro sociologa důležitá i mimosociologická

data. Tedy nejen souhrn dat o vnitřním světě subjektů, ale i souhrn dat o vnějším prostředí, vnějším světě těchto subjektů. Neboť jen souhrn dat o „vnějším světě“ jako jednání subjektů umožňuje odhalit míru „špatné informace o sobě“, míru chybnosti názorů neodborníků v poznávání sebe sama, atd. Věříme-li příliš, že kvantitativní údaje o rozložení četnosti odpovědí obsahují v sobě základní výkladové teze, závěry pro extrapolaci, dostáváme se do situace, kdy se strojová kvantifikace může stát bariérou hlubší interpretace. V ní totiž nejsou konečné normy, např. pro to, co dělat. Je nutno docenit autonomnost teorie a metodologie, jež vždy kladou důraz na hypotetickou pluralitu a rovnost hypotéz. Sociologické exponování samočinných počítačů je zdravé. Avšak umění tázat se nejen šetřeného jednotlivce, ale i počítače je prvořadá oblast, v níž sociolog manipuluje s počítačem a ne počítač se sociologem. Počítač nemůže nahradit sociologovu badatelskou intuici, ani ars inveniendi.

Při interpretaci výzkumů politických postojů dotazníkem je zvláště nutno zachovávat nejvyšší míru obezřetnosti a opatrnosti. Polský sociolog politiky J. J. Wiatr zdůrazňuje tuto opatrnost dvěma důvody: za prvé tím, že tu jde o hromadné, kolektivní postoje či rozhodování, a za druhé tím, že izolované výpovědi nemůžeme mechanicky interpretovat jako postoje v přirozených situacích. Podle autora knihy *Sociologia zaangażowana* každý sociologický experiment imituje přirozené podmínky, a sociologické výsledky bádání — na rozdíl od bádání v přírodních vědách — nelze často porovnat se skutečností. Proto se právem ptáme: Jak se zrcadlí jednání a postoje sondované skupiny v normálních podmínkách v jednání sondované skupiny v podmínkách experimentu? Obtíže interpretace a extrapolace dat získaných o politických postojích v podmínkách experimentu jsou konkrétně v tom, že 1. šetřený jedinec je v uměle vytvořené situaci, jež je vlastně souborem otázek k politickému jednání a chování; 2. na rozdíl od přirozeného experimentu nemůžeme v podstatě kontrolovat tuto umělou situaci, neznáme, od čeho vlastně v ní abstrahujeme; 3. šetřený jedinec odpovídá v izolaci od těch skupin, k nimž normálně náleží, ne-

boť „je součástí nové skupiny, vytvořené ad usum bádání: totiž částí statistické reprezentace.“¹⁰

J. J. Wiatr zdůrazňuje: „Nevíme, nakolik situace experimentu vyřazuje šetřené z normálního prostředí a činí jeho výpovědi netypickými pro skupinu, kterou má šetřený údajně reprezentovat.“¹¹ Wiatr však není přílišným skeptikem v oblasti výzkumu politických postojů technikou dotazníku nebo ankety. Vyslovuje zajímavý a podnětný názor, že jednání lidí v podmínkách experimentu (zvláště při výzkumu anketou a dotazníkem) je tím více jednáním politickým, čím více otázky, které experiment řeší, mají politický charakter.¹² Dotazník jako technika výzkumu má nejslabší stránku v tom, že vytrhává šetřené jednotlivce z tzv. institucionálního kontextu. Institucionální kontext, v němž se chování děje, je částí objektivní situace, která určuje to, jak lidé jednají i co jejich jednání znamená.¹³

Zdá se, že sociologové doposud chybovali v tom, že nezkoumali technikou dotazníku sociologickou techniku dotazníků. Mnoho se zkoumá dotazníkem, ale málo se zkoumá dotazník. Snad je anketománie nejlepším předpokladem pro správné zhodnocení této techniky a vyléčení kritériové choroby interpretací dat, opatřených dotazníkem.¹⁴

Резюме

Jaroslav Krejčí: Konstrukce a interpretace anketového listu jako metoda výzkumu mívovozzření

Содержание этой статьи можно в краткости резюмировать в следующие тезисы. Анкетный лист как метод исследования мívovozzрения выполняет функцию течения информации обратной увязкой. Интерпретация дат, установленных анкетным листом бывает усложненной, так как социологией до сих пор не были формулированы критерия экстраполяции вербальных точек зрения на невербальное поведение. Социология не должна априорно исходить из предположений, что молодые люди знают про себя правду, она не должна переоценивать качество устного высказывания. Конструктор анкетного листа должен понимать молодого человека в ходе процесса, устанавливать не

только, чем он есть, но наоборот, кем он становится и кем он может быть. Анкетный лист должен выполнять и функцию «учебника», он является средством мотивации практической ангажированности, точки зрения не зондирует, но наводит. Он является формой засвидетельствования определенной категориальной системы, определенной теоретической системы а не только средством установления состояния мívovozzрения. Завершенные ответы и их квантификация обеспечивают и инвентаризуют оригинальность и единичность исследуемых субъектов. Анкетный лист, являющийся только сложным словом завершенных вопросов не годится для исследования мívovozzренческих вопросов. Формальная и содержательная сторона анкетного листа должна уважать личность исследуемого как неповторимое индивидуум, передупируемое на «нивелирующий помер один». Субъект как единичное качество не является абсолютно квантифицированным и математически манипулированным. Интерпретация дат, приобретенных анкетным исследованием является довольно трудной, а каждый синтез редукционным. Более адекватная интерпретация предполагает повторное исследование. Нам не известна интенсивность информированности и выбора расследуемых. Расследования говорят только о том, что осознают, не о всем, что на их взгляды воздействует. Все, что знаем, или должны знать о мívovozzрении молодежи, не может быть молодежи сообщено. При исследовании политических точек зрения нельзя абстрагировать от институционального контекста индивидуума. Социологическое определение мívovozzрения молодого человека является привилегией определенных аспектов, является частичным, отсутствует в нем этический, исторический, философско-антропологический и физиологический размер.

Summary

Jaroslav Krejčí: Construction and Interpretation of the Questionnaire as a Method of Research into the View of the World

The contents of the present paper may be briefly summarized in the following theses:

The questionnaire as a method of research into the view of the world performs the function of the flow of information by means of feed-back. The interpretation of the data ascertained by the questionnaire is rendered difficult or impossible, since, so far, sociology has not yet formulated the criteria for extrapolating verbal attitudes to non-verbal behaviour. Sociology must not a priori proceed from the assumption that young people know the truth about themselves. The designer of the questionnaire terms of a process; he must ascertain not

je rozpracován v cizí literatuře. Teorie struktury dotazníku а теорие dotazování vůbec je zpracována v Königově sborníku *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, I. svazek, Stuttgart 1962. Sociolog světového názoru se neobejde bez znalosti základních poznatků obecné sociologie, které jsou popsány в Rubinštejnových *Základech obecné psychologie*, Praha 1964.

⁹ K. Marx – B. Engels, *Spisy III*, Praha 1958, str. 447.

¹⁰ *Sociologia zaangażowana*, Varšava 1965, str. 130.

¹¹ Tamtéž, str. 130.

¹² Tamtéž, str. 131.

¹³ Tamtéž, str. 128.

¹⁴ Anketománie samozřejmě souvisí i s obecně nízkou znalostí sociologie jako vědy konkrétní i vědy vůbec. Problém, o kterém zde uvažujeme,